

УДК 930.1

І. А. Нагіленко,

старший викладач

(Житомирський державний технологічний університет)

**ГАРМОНІЯ ІНДИВІДА В ПОГЛЯДАХ ФІЛОСОФІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

*У статті робиться спроба, аналізуючи погляди філософів ХХ століття, зрозуміти, що є основою гармонії індивіда. Показати спільні та відмінні підходи до проблеми гармонії у європейських та радянських філософів. Простежити процес формування поглядів на сутність гармонії в європейській філософії ХХ століття.*

**Постановка проблеми.** У сучасному житті суспільства на перше місце виходить індивід зі своїм внутрішнім світом. У якому стані буде внутрішній світ індивіда, які будуть цінності, ідеали в нього, як він зможе їх реалізовувати, такою особистістю він і буде. Тому на основі свого світогляду він і буде встановлювати стосунки з цим світом та будувати своє життя. В основі життя індивіда, яке спирається на його внутрішній світ, світогляд, може бути хаос та дисгармонія, гармонія, а також шлях від дисгармонії до гармонії або навпаки.

**Аналіз останніх досліджень.** Сучасні вчені по-різному трактують гармонію. Великий вплив на них мали ідеї Геракліта, Піфагора, Платона, Арістотеля. Саме ідеї цих учених стародавньої Греції стали окремими напрямками в розумінні та сприйнятті гармонії. Серед європейських та американських учених цим питанням займалися: А. Н. Уайтхед, Ж. Марітен, Д. Дьйої, А. Ламуш, Ш. Лало, Е. Кассіер, А. Ланге, Д. Г. Паркет. Серед радянських учених проблемами гармонії займалися В. Т. Мещеряков, В. П. Шестаков, проблемами гармонійного розвитку особистості займалися А. Ф. Поліс, А. А. Мілтс.

**Мета дослідження.** Основою сучасного суспільства вважається індивід. Сучасні філософи та вчені, досліджуючи шляхи гармонії індивіда, висувають різні версії. Це може бути краса, Божа благодать, діалектична взаємодія протилежностей, ритм, симетрія і багато іншого. Важливим є зрозуміти, вивчаючи погляди філософів ХХ ст., що ж є основою гармонії особистості.

**Виклад основного матеріалу.** З самого народження особистість має генетичні задатки та частково дане соціальне становище. Вона ще не має свого внутрішнього світу, уявлення про існуючий світ. Тому з перших кроків життя вона прагне розібратись в оточуючому світі, відчути та зрозуміти самого себе, знайти своє місце в цьому світі. Зрозуміло, що без створення власної внутрішньої гармонійної системи, яка є основою нашого я, шлях від хаосу до гармонії неможливий.

Коли хаос стає основою внутрішнього світу та світогляду індивіда, це означає, що він не сприйняв, не відчув існуючі в суспільстві цінності, ідеали, принципи. Крім того, в нього немає своїх принципів, цінностей, ідеалів, які б визначали його спосіб життя. Іноді, коли в нього сформовані його принципи та погляди, і вони не відповідають суспільним, починається боротьба між ним та суспільством. Тому індивід та суспільство попадають у протистояння, боротьбу або відкрити, або приховану. За нею іде хаос, який за логікою повинен для індивіда закінчитися або смертю, або творчістю – новим рівнем розвитку, який може наблизити його до гармонії.

Як показує розвиток людини, вона прагне до гармонії як до втраченого раю. І який би світогляд індивід не клав у основу свого життя, раціональний чи ірраціональний, він ставав дієвим лише тоді, коли забезпечував їй гармонію як в особистому, так і в суспільному житті. Звідси виникає питання: що таке гармонія? Чим вона відрізняється від хаосу?

Коли хаос – це протиріччя, боротьба, що закінчується руйнацією, то що ж таке гармонія? Це боротьба та протиріччя, які створюють щось нове, або це закономірний розвиток індивіда, де хаос, протиріччя, боротьба, використовуються лише для того, щоб особистість збагнула мету та призначення свого становлення.

Сучасні вчені по-різному трактують гармонію. Ідеї Геракліта, Піфагора, Платона, Арістотеля в різних варіантах діють на погляди сучасних філософів.

Сильний вплив на погляди англійського філософа Альфреда Норта Уайтхеда в розумінні гармонії мав філософський світогляд Платона. Основою гармонії А. Н. Уайтхед вважав красу. Ця краса є основою гармонії і має космічне походження. Центром цієї гармонії є індивідуальність. Така індивідуальність, яка здатна зі своїх протиріч створити гармонію. "...Гармонія – це щось більше, ніж логічна узгодженість, і дисгармонія є більшим, ніж логічна неузгодженість. До логіків не звертаються, щоб дати пораду художникам. Ключ до пояснення знаходиться в розумінні сутності індивідуальності..." [1: 195]. Тому індивідуальність, яка орієнтується на ідею, ідею краси, здатна досягти гармонії. Вона створює гармонійний внутрішній світ. З точки зору Уайтхеда, індивідуальність, яка орієнтується на ідею краси, може досягти повної гармонії та не потрапити в чуттєву гармонію, яка, активізуючи чуттєвий світ людини, врешті-решт може привести особистість до

© Нагіленко І. А., 2010

дисгармонії, тому що пануючу роль в її житті буде грати світ відчуттів. Така гармонія називається сенсуалістичною. Вона орієнтується на почуття особистості, головними з яких є любов та ненависть. Ставлення до ідеї краси буде залежати від цих відчуттів. Сам чуттєвий світ не може гарантувати стабільного сприйняття та реалізації будь-яких ідей. Тому це буде призводити до швидкоплинності цієї гармонії, або до дисгармонії.

Французький філософ Жак Марітен при визначенні гармонії орієнтується на погляди Фоми Аквінського. Він вважає, що основою гармонії є божественна благодать. Саме вона гармонізує внутрішній світ індивідуальності. Тому основою гармонії особистості є не тілесна основа, пропорційність чи логічність, а божественна благодать. Вона здатна розкрити творчий потенціал індивідуальності та створити єдність внутрішнього світу людини з зовнішнім світом, а також встановити гармонію в розвитку сенсуалістичного і раціонального у житті індивіда. Тому гармонія – це "передусім пробиваючий глибокий блиск душі, душі, яка є першопочатком життя і животворчої енергії ... блиск благодаті..." [1: 197].

Американський філософ Джон Дьюї вважає, що гармонія виникає внаслідок єдності в багатоманітності. Причому єдність багатоманітності виникає внаслідок динамічної взаємодії протилежностей. "...Це така єдність, яка виникає із взаємодії протилежних сил ... це динаміка" [1: 199]. Відбувається ця динамічна взаємодія протилежностей у внутрішньому світі індивідуальності. Ця динамічна взаємодія може привести до гармонії тільки в єдиному варіанті, коли її наслідком буде творення індивідуальністю цілісного завершеного досвіду. Саме такий цілісний досвід може звести у внутрішньому світі емоційні відчуття, розум в гармонійне ціле. В основі цього цілісного досвіду лежить завершеність, повнота, єдність. Коли в житті особистості на перше місце виходить підлеглість, слабкість, одноманітність, вимушеність, безцільність, байдужість, страх, невпевненість, саме тоді починається руйнація цілісного досвіду індивідуальності. Вона рухається в напрямку дисгармонії. Тільки використовуючи свій цілісний досвід, особистість здатна встановити єдність між своїми діями та сприйняттям, тільки тоді вона може збагнути та зреалізувати гармонію у своєму особистому житті. "Єдність досвіду буде встановлена лише тоді, коли буде встановлена рівновага між діями та сприйняттям" [1: 200]. У той же час, з точки зору Д. Дьюї, гармонія може виникати лише завдяки людині, тому що світ природи не має цілісного досвіду, а тільки інстинкти. Сама гармонія є суб'єктивним поняттям, створеним діяльністю людини. Індивідуальність прагне свою внутрішню гармонію зробити гармонією світу. Це породжує нові протиріччя та дисгармонію у світі. Особливо це стає актуальним у XX столітті.

Французький філософ Андре Ламуш у своїй семитомній "Теорії гармонії" проводить аналіз гармонії з точки зору математичних та фізичних наук, при цьому його теорія гармонії виводить його за межі цих наук. Він доводить, що гармонія природи та гармонія індивідуальності можуть бути взаємопов'язані, що, можливо, закони гармонії для фізики, хімії, біології, естетики та інших напрямків сучасної науки є єдиними. У своїй праці він прагне показати єдність науки та релігії. Він стверджує в одній зі своїх праць "...запозичення положень механіки, енергетики, і різних галузей фізико-хімічних наук. У результаті ... був створений міст, який дозволяє розуму рухатись від інтимного механізму математичних наук до глибинного механізму фізичного явища" [2: 4]. Він також розвиває теорію космічної гармонії світу, спираючись при цьому на ідеї Тейяра де Шардена. Основою космічної гармонії, з точки зору Андре Ламуша, є зв'язки двох рівнів. Перший – це зв'язок поверхів, тобто рівнів. Другий – це зв'язок частин єдиного цілого. Структура цієї системи приблизно така. Кожен поверх за допомогою пояснення та опису приєднується до вищого поверху. Сене такого поєднання не тільки розгортання вищого поверху на основі нижнього, але й база в еволюційному русі від нижнього до вищого, яка поєднана спільним могутнім творцем енергії життя та духа. Посилюється ця єдність функціональною взаємодією різних рівнів та частин цілого. А також загальним походженням, планом, єдиним процесом взаємодій. Вершиною цієї піраміди є буття, яке резонує гармонію шляхом думок і дій, з'єднуючи все таким способом, що в кінцевому підсумку виникає людина. Цей кінцевий результат досягається завдяки координації багаторівневої складної гармонійної системи. Координує всю цю систему всезагальний абсолют, який сам не може виступати у вигляді чогось конкретного "Для людини це і є найвища реальність, яку слід враховувати" [2: 5-6].

Три поняття: ритм, простота, гармонія – є основою теорії гармонії Андре Ламуша. Ритм створюється космосом. Завдяки йому встановлюється зв'язок між буттям та становленням, а також взаємодія всього існуючого. Простота – одне з понять єдності у багатоманітності, яка завдяки ієрархії дозволяє реалізовувати тонку структуру взаємодоповнень. "Гармонія є фундаментальний атрибут буття, в якості концепту вона – єдиний засіб обґрунтування без протиріч "єдності у багатоманітності" [2: 6]. Саме буття за гармонійною теорією – поєднання сутності та існування. Реальністю вони стають через їх взаємодію. Але гармонію буття можна встановити тільки через єдність іdealізму та реалізму.

А. Ламуш вважає причиною дуалізму зовнішньої реальності роздвоєність логіки. Існує логіка ідентичності та логіка простоти. "Логіка ідентичності є логіка адекватності у метафізиці сутності. Логіка простоти пояснює динамізм існування з точки зору феноменології та науки про універсум..." [2: 6]. Поєднання логіки ідентичності та логіки простоти відбувається через їх взаємодоповненість та єдність. Так як логіка простоти при уважному розгляді є чітким визначенням суті явища, процесу, людини, вона здатна виступати як ідентичність цього явища, процесу, людини. Тому без розуміння ритму, простору, гармонії, логіки, симетрії та асиметрії, як з наукової, так і з релігійної точок зору, розібратися в понятті гармонії не можливо. А. Ламуш у своїй філософії йде від "інстинкта простоти" до "логіки простоти", а від неї до "логіки ідентичності" і цей шлях проходить через синтез науки та релігії. Пояснюючи такі поняття як ритм, простота, логіка, симетрія, за допомогою досягнень науки – теорії відносності, квантової механіки, молекулярної біології та інших галузей сучасної науки, він все ж розкриває їх суть та розвиток у сучасному світі за допомогою всезагального абсолюту. Всезагальний абсолют реалізується в цьому світі через ритм, простоту, симетрію, гармонію за тими законами, які ми звикли називати еволюційними та науковими. Тому саме поняття гармонії в житті індивідуальності є багаторівневим та складним. А шлях до гармонії в житті індивідуальності йде через розуміння, сприйняття, відчуття єдності божественного та людського.

Французький філософ Шарль Лало, розробляючи поняття гармонії, виходячи із того, що людина має інтелект, відчуття та реалізує їх через свою діяльність, виводить три форми гармонії: досягнуту, відшукувану, втрачену.

Досягнута гармонія на рівні інтелекту реалізує прекрасне в повсякденному житті індивіда. Він розуміє, що необхідно для прекрасного і як його реалізувати. Маючи глибоке розуміння прекрасного, він легко досягає бажаного результату. Прекрасне, завдяки розуму індивідуальності, стає результатом, який "отримує без праці максимум віддачі при мінімумі засобів" [1: 203]. На чуттєвому рівні в індивіда досягнута гармонія викликає відчуття витонченості, граційності. У діяльності індивіда ця гармонія приводить до грандіозних дій, які вимагають напруження волі та дають великий результат у повсякденному житті. Тому досягнута гармонія, як вважає Шарль Лало, на рівні інтелекту реалізується через прекрасне, на чуттєвому рівні – через витончене, на рівні дій – через грандіозне.

Відшукувана гармонія вимагає від індивідуальності серед протиріччя та боротьби різних ідей знайти ту, яка дозволить стати на шлях досягнення гармонії. Це гармонія, яку треба ще знайти та зреалізувати, "...вона ще не реалізована, але ми можемо зробити її можливою..." [1: 202]. Причому, ця ідея при її розумінні повинна викликати піднесення індивідуальності. Саме це осмислене піднесення повинно включити чуттєвий світ особистості. Через цю піднесену ідею індивідуальність буде відчувати трагічний розрив, який існує між реальністю та цією ідеєю. Тому вона буде прагнути ліквідувати цей трагічний розрив. У діях це відобразиться в драматичному протистоянні індивідуальності та оточуючого світу. Відшукувана гармонія реалізується на рівні інтелекту – піднесення, чуттєвому рівні – трагічне, на дієвому рівні – драматичне.

Втрачена гармонія, – це коли індивідуальність проголошує гармонію як основу свого життя, а реально живе за законами дисгармонії. Гармонійну взаємодію протилежностей у внутрішньому світі заміняє ритуал, який приховує дисгармонію. На інтелектуальному рівні особистості всі пояснення обмежуються формою – так треба, бо так треба. На чуттєвому рівні на перше місце виходить байдужість. На рівні діяльності еталоном стає бездіяльність. І всі ці якості індивідуальності прикриваються високими ідеалами, які рано чи пізно в такої особистості стають ідолом. Тому втрачена гармонія в житті індивідуальності може розвиватись на рівні інтелекту через дотепність. Саме інтелектуальна дотепність може розвінчати ідола та показати фальшиву гру з ідеями, показати як за проголошеною гармонією ховається заскорузлість та дисгармонія. Гумор на чуттєвому рівні може висміяти основні недоліки цієї дисгармонії. "Гумор бере участь в розкладанні нетривкого. Це є закон всього дієвого життя..." [1: 203]. Він показує, що гармонія втрачена. Коли гумор перестає в житті індивідуальності грати словесну роль і переходить до дій, то настає час комічного. Саме через комічну діяльність розкривається та дисгармонія, яка захоплює життя індивідуальності та суспільства. Висміються в діях ті принципи та закони, які стають основою дисгармонії індивіда та суспільства. Шарль Лало стверджує, що основні характеристики втраченої гармонії – це дотепність на рівні інтелекту, гумор на рівні відчуттів, комічне на дієвому рівні.

Як ми бачимо, в європейських та американських філософів сучасності є найрізноманітніші підходи до гармонії. Проблема гармонії займалась і в такій науці як естетика.

Одним з таких представників є Е. Касіер. Гармонія – результат динамічної рівноваги полярних сил, здатних активізувати індивідуальність та стати основою її розвитку. "...Це динамічний процес самого життя – поступове балансування між двома протилежними полюсами, між радістю і сумом, веселощами й страхом, надією та відчаєм" [1: 198]. Причому гармонія, яка виникає внаслідок

взаємодії протилежностей не є результатом розвитку природи, це наслідок становлення та розвитку окремої індивідуальності.

Інший представник естетики А. Ланге стверджує, що гармонія внутрішнього світу індивідуальності виникає із гармонії сфер. Причому в цьому процесі на перше місце в особистості виходять несвідомі переживання: "...весь духовний світ людини ...виникає із космосу за допомогою гармонії сфер" [1: 194]. Ясно, що така трактовка гармонії пов'язана з філософськими поглядами Піфагора, його уявленнями про "числову гармонію" та "гармонію сфер".

Американський естетик Девітт Генрі Паркет головним принципом гармонії вважає єдність у багатоманітності. Єдність у багатоманітності характеризується діалектичною взаємодією. "Єдність є єдністю в багатоманітності, а багатоманітність є диференціацією єдності..." [1: 205]. Характеризуючи єдність у багатоманітності, Д. Г. Паркет виділяє три форми: гармонію, баланс та розвиток. Він стверджує, що гармонія представляє такий тип єдності, який виникає на основі однакових елементів. "...гармонія виникає із декількох подібних якостей, форм, і цілей, які виникають із різних елементів цілого. Це спільність у різноманітності..." [1: 205]. Баланс у цій теорії виступає як єдність протилежностей, яка відбувається в їх конфліктному змішанні. Розвиток – це послідовний рух до завершеної форми, до досконалості. Як бачимо, в цій теорії гармонія виступає як єдність одноманітного, і тільки наявність балансу та розвитку є основою руху та становлення гармонії.

Погляди радянських учених у розумінні гармонії базувались на діалектичному принципі єдності в багатоманітності, а також принципі боротьби протилежностей. Саме ці принципи були найближчими до гегелівського визначення гармонії. "Гармонія – це співвідношення якісних різниць, взятих як єдине ціле, які представляють собою суть явища або речі" [2: 114]. Шлях до гармонії для більшості радянських філософів йшов через боротьбу та взаємодію протилежностей, яка повинна була закінчитися або творенням чогось нового, творчого, гармонійного, або хаосом та руйнацією. При аналізі гармонії індивіда радянські філософи звертали увагу на взаємодію та боротьбу протилежностей у внутрішньому світі особистості, також на впливи соціального та біологічного, на гармонійний або дисгармонійний розвиток особистості.

У своїй праці "Развитие представлений о гармонии в домарксистской и марксистско- ленинской философии" В. Т. Мещеряков аналізує погляди на гармонію вчених Давньої Греції, Середньовіччя, Нових часів та сучасності, тому його праця складається з двох частин: "представления о гармонии в домарксистской философии и классической науке," та "гармония как теоретическая проблема материалистической диалектики." У першій частині він з'ясовує, який науковий внесок у розуміння гармонії зробили вчені Давньої Греції, Середньовіччя, Нового часу. Розповідаючи про ті підходи до гармонії, які панували у різні епохи, В. Т. Мещеряков звертає увагу на те, що "... гармонія є специфічна властивість об'єктивної реальності, притаманна лише визначеним явищам і доступна людському сприйняттю..." [2: 198]. Саме таке розуміння гармонії в ті часи стає науковою основою для сучасних учених.

У другій частині В. Т. Мещеряков доводить, що це теоретичне положення стає основою діалектичного розуміння гармонії, де гармонія представляє собою єдність у багатоманітності, до якої явище, процес, індивідуальність ідуть через розвиток та становлення. Сама ж гармонійна система твориться через взаємодію протилежностей, кожна з яких зберігає свою суть, саме це дозволяє створити єдність у багатоманітності. Причому гармонійна система є складною та динамічною, що гарантує їй розвиток. Одночасно протилежності в такій системі взаємодоповнюють одна одну, що дозволяє їй виникнути та функціонувати. Тому доповненість є основою виникнення складної гармонійної системи, а функціональність – розвитку. "Доповненість означає те, що одна протилежність не може існувати без іншої. Дійсно, без відповідного, специфічного в кожному конкретному випадку підбору вихідних елементів система не може виникнути" [2: 200]. Коли між взаємодоповнюючими елементами системи існує симетрія, вона знаходиться в стані внутрішньої гармонії. Стан внутрішньої гармонії гарантує системі функціонування та творчий розвиток. Причому перехід на більш високий рівень розвитку відбувається при використанні досягнень попереднього рівня. Елементи цього попереднього рівня повинні розвиватися на основі ритму та симетрії. Вони успішно реалізуються в межах цього рівня. На базі чого виводять систему на більш високий рівень, який дає можливість системі розвиватись творчо та гармонійно.

Дисгармонія – рух від гармонії до хаосу. Він може відбуватися там, де в житті суспільства, особистості, природи, гармонія вже існувала. Починається дисгармонія в житті індивідуальності, суспільства, коли протилежності цього цілого не можуть розвиватися одночасно. Одна із частин цього цілого стає пануючою та розвивається за рахунок інших. Коли система зазнає впливів дисгармонії, вона може за допомогою ритму та симетрії відновити свій рівень гармонії, або бути повністю зруйнованою разом з гармонією.

В. Т. Мещеряков вважає, що гармонійний розвиток відповідає законам діалектики, основою яких є боротьба протилежностей, перехід до нової якості існування, яка виникає шляхом стрибків та відмови від того, що заважає розвитку. Особливість гармонії полягає в тому, що її розвиток найбільше відповідає законам діалектики. Відповідність законам діалектики призводить до взаємодії протилежностей, як частин цілого, виключаючи їх взаємне знищення. Забезпечує симетрію внутрішніх та зовнішніх відносин, а також ритмічність творчих підйомів, які йдуть один за одним. Тому матеріалістична концепція гармонії не визнає попередньо встановленої гармонії, а вважає її результатом розвитку матеріальних чинників цього світу. "Гармонія є такий стан конкретної системи, яка досягається лише в процесі гармонійного розвитку, коли просторово-часова цілісність і високий динамізм забезпечують взаємозв'язок симетрії та ритму" [2: 202].

В. П. Шестаков виділяє три типи гармонії: математична, естетична, художня. На ранніх етапах за часів античності панує математична гармонія, заснована ще Піфагором. Математична гармонія зберігалась у давній Греції, потім у новій формі відродилась за часів Відродження. Але пануючу роль у розумінні гармонії в епоху Відродження поступово займає естетичне пояснення цього явища. Хоча уявлення про математичну пропорцію, як основу гармонії, має вплив на формування естетичної гармонії. Епоха Відродження та Нові часи під впливом діалектики створюють художню гармонію. Художня гармонія – це синтетичне поєднання різних варіантів у єдине ціле. У мистецтві вона починається зі стилю бароко.

Стиль бароко – це синтетичний художній напрямок, який захоплює всю Європу від Лондона до Москви, та від Стокгольма до Афін. Його особливість полягає в тому, що через архітектурний та художній світ реалізується принцип єдності в багатоманітності. З одного боку є характерні риси цього напрямку, які створюють його неповторність та реалізуються у всіх європейських країнах. З іншого боку, кожна країна має свій варіант культури бароко: так англійське бароко метафізичне, французьке – романтичне, німецьке – містичне, італійське – віртуозне, російське – поєднання французького та італійського, українське – героїчне. Цей стиль, художня та естетична гармонії є результатом зміни світогляду особистості. Вона зрозуміла та відчула, що є складною, суперечливою системою. Тому вона повинна звести через вольову діяльність свій внутрішній світ у єдине гармонійне ціле. Вирішуючи цю задачу, індивідуальність створила два напрямки гармонії: матеріалістичний та ідеалістичний.

Матеріалістичне розуміння гармонії виходило з того, що гармонія – результат взаємодії протилежностей, які розкривали суть даного явища, процесу, особистості та були основою її розвитку. Це діалектичний розвиток внутрішнього світу індивідуальності, який іде через рух від єдності до багатоманітності, від хаосу до порядку, від дисгармонії до гармонії.

Ідеалістичне розуміння гармонії орієнтувалось на те, що існує надприродна загальна ідея, яка, розгортаючись у реальному світі через взаємодію протиріч, творить єдність у багатоманітності, як у внутрішньому світі індивідуальності, так і в зовнішньому світі. Відбувається взаємодія протилежностей, але за вже встановленими правилами та законами, які люди називають або божественними, або еволюційними, основне завдання яких – розкрити суть даного явища, процесу або людини. Таким чином, матеріалістичне розуміння гармонії орієнтується на діалектику, а ідеалістичне – на метафізику. Але яких би напрямків не притримувались учені, вони прагнули усвідомити основні закони гармонійного розвитку та становлення індивідуальності.

Тому проблема гармонії напряму пов'язана з процесом становлення гармонійної особистості. У різні епохи панували різні типи гармонії. Але не можна стверджувати, що був характерний якийсь один тип гармонії або математичний, або естетичний, або художній для конкретної епохи. Якийсь із цих типів був домінуючим, якийсь грав другорядну роль. Але всі вони мали вплив на становлення та розвиток гармонійної індивідуальності. У кожен епоху вплив одного типу гармонії на процес становлення особистості посилювався, а іншого – послаблювався. Сама ж гармонія в суспільному житті виступала як ідеал, через який іде поєднання особистого та суспільного. У матеріалістичному напрямку розуміння гармонії вважалося, що умовою гармонійного розвитку особистості є умови, при яких "вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх" [1: 246]. Але остаточного практичного рішення цієї проблеми не існує. Існує безліч варіантів, типів, підходів як у філософії, так і в естетиці, які прагнуть зрозуміти, що таке гармонія, який шлях можливий від хаосу до гармонії, чи взагалі можливе становлення гармонії в житті особистості та світу, чи пануючу роль у цьому світі все ж таки займає хаос, а гармонія – це тільки найбільше прагнення індивідуальності та світу.

А. Ф. Поліс у своїй праці вивчає, як на становлення та розвиток особистості впливають соціальні та біологічні фактори. Автор розкриває діалектичну взаємодію соціальних, біологічних та психологічних факторів у процесі гармонізації індивідуальності. Показує багатовимірність гармонії у житті індивідуальності, а також, як у процесі взаємного впливу соціального та біологічного формується внутрішній світ особистості. Взагалі великий вплив на гармонізацію індивідуальності

має те, як встановлюється співвідношення між соціальним та біологічним у житті суспільства та особистості.

Науково-технічний прогрес змінює ритм життя людини. З одного боку вона все більше включається в соціальні ритми та процеси, з іншого саме біологічні задатки є тою основою, яка може допомогти або ускладнити процес соціалізації особистості.

А. Ф. Поліс прагнув показати процеси оптимізації соціальних та біологічних факторів у розвитку та становленні особистості, а також розкрити шляхи, які б дозволили протистояти негативним зовнішнім процесам, які порушували єдність соціального та біологічного в гармонійному розвитку індивідуальності. Велику увагу при вивченні цієї проблеми автор приділяє емоційному світу особистості. Тому що саме емоційний світ особистості має великий вплив на формування потреб та мотивацію її поведінки. Коли соціалізація особистості орієнтується виключно на чуттєвий світ, то в своїй більшості відбувається проста зовнішня соціалізація. Зовнішні процеси не стають внутрішнім світом особистості і сприймаються як ритуал. Тільки коли в цей процес включаються розумові властивості індивідуальності, починається осмислення соціалізації і зовнішнє починає впливати на внутрішній світ індивідуальності. Гармонія між зовнішнім (соціальним) та внутрішнім (біологічним) встановлюється тільки тоді, коли зовнішнє стає своїм.

Умовами, які приводять до єдності соціального та біологічного, є їх діалектична взаємодія. Результатом цієї взаємодії є становлення пропорції у внутрішньому світі особистості. Саме вона дозволяє протилежностям ефективно взаємодіяти і приводить особистість до гармонії. Основою пропорційних відносин між особистістю і зовнішнім світом є праця, яка є базою внутрішнього світу особистості та приносить користь суспільству. Дисгармонія виникає тоді, коли індивідуальність займається діяльністю, яка не відповідає її внутрішньому світу. Тоді виникає диспропорція між взаємодією протилежностей – зовнішнього оточення та внутрішнього світу особистості. Крім того, сама особистість є складною диференційованою системою. Тому для успішної взаємодії протилежностей у внутрішньому світі особистості повинна виникнути єдність у багатоманітності, яка реалізується через гармонізацію знань, цінностей, моралі індивідуальності. З точки зору А. Ф. Поліса "гармонія – це особлива форма співвідношення й взаємодії протилежностей" [3: 178].

Дуже часто в роботі автор використовує граничні стани індивідуальності. Саме у цих станах видно складність взаємодії протилежностей, як у внутрішньому світі особистості, так і в зовнішньому світі та між ними. Методологічною базою роботи А. Ф. Поліса є діалектично-матеріалістична концепція взаємодії протилежностей у складній системі.

А. А. Мілте вважає, що індивідуальність не може жити без гармонії розуму, відчуттів та волі, а також без гармонії з суспільством та природою. Але індивідуальність є складною системою, яка включає як позитив, так і негатив. Тому гармонізація особистості це складний, багаторівневий процес, який має свою мотивацію та свій шлях.

Індивідуальність розвивається не тільки в єдності із зовнішнім світом, але і через протиріччя. Тому дуже часто стосунки індивідуальності та світу бувають дисгармонійними. Нам треба навчитись розрізняти дисгармонію, яка через протиріччя та взаємодію веде індивідуальність до гармонії, та гармонію, яка через інерцію, відсутність розвитку веде індивідуальність до дисгармонії. Межа між гармонією та дисгармонією є дуже невелика. Розвиток індивідуальності йде через протиріччя, які закладені в її внутрішньому світі, бо цей світ включає як позитив, так і негатив. Завдання індивідуальності зробити з них творчу єдність. Дідро казав: "Сказати, що людина складається із сили та слабкості, із розуміння та осліплення, із ницості та величчя – це значить не осудити її, а визнати її сутність" [4: 202]. Система індивідуальності включає як позитив, так і негатив, по ходу їх взаємодії починають формуватись уявлення про ідеальне та негативне. Оцей розрив між ідеалом та реальністю і приводить індивідуальність до дієвого розвитку.

Взаємодія протилежностей у внутрішньому світі індивідуальності веде до вирішення тих проблем, які вони поставили. Це приводить до більш високого рівня, де виникають нові проблеми, що вимагають більш глибокого вивчення для їх вирішення, тому розвиток індивідуальності є складним та багаторівневим. Дуже часто рух до гармонії індивідуальності йде через вирішення протиріч. А це, у свою чергу, породжує шлях від спокою до активності, до драматизму та боротьби. Нерідко це закінчується тим, що повністю перероджується особистість. Це результат творчої взаємодії протилежностей. У житті індивідуальності такими протилежностями є свідомість, емоційність та підсвідомість. Свідомість за допомогою розуму дає можливість аналізувати існуючу реальність, емоційний світ дає чуттєве сприйняття, підсвідомо розкриває ту генетичну програму, яка закладалась протягом не одного тисячоліття. Для гармонійної взаємодії протилежностей необхідно, щоб кожний із цих факторів грав свою роль у житті індивідуальності. Домінування якогось одного із цих факторів може привести до диспропорції та дисгармонії в житті особистості.

А. А. Мілтс виділяє п'ять рівнів, які проходить індивідуальність на шляху до своєї гармонізації. Перший рівень – це рівень "автомата," "гвинтика" або "об'єкта управління" [4: 216]. Він є складовою даної системи. Свідомість та емоції індивідуальності контролюються системою.

Другий рівень – це рівень "текстуальної" однозначної людини, людини догматичного складу" [4: 216]. Свідомість та емоції такої індивідуальності орієнтуються на чітко встановлені суспільством догми. Оцінка будь-яких явищ та процесів виходить з цих догм, тому є однозначною. Світ ділиться на своїх та чужих.

Третій рівень – "рівень здорового сенсу" [4: 217]. Це індивідуальність, у свідомості якої домінує раціоналізм, і він контролює та підпорядковує йому свої емоції. Підпорядковуючись строгому раціоналізму, особистість має складності з геніальністю і творчістю.

Четвертий рівень – "рівень обдарованих людей, талановитих людей з високим творчим потенціалом..." [4: 218]. Генії – це особистості, що мають від народження великий творчий дієвий потенціал. Саме він гармонізує внутрішній світ особистості.

На кожному з цих рівнів індивідуальність засвоює один із видів гармонії. Так А. Ф. Лосев виділяв два найважливіших види гармонії: "Одна – жива, тремтяча, вона активно бореться з безладом, з потворством, з розгнущаними афектами... Друга гармонія – застійна, малосильна, вона заснована на примусі, насильстві, не втілює в собі живих протиріч життя і вимагає резинової дубинки" [4: 219]. Ці два види гармонії існують у житті індивідуальності одночасно. На першому та другому рівнях пануючу роль займає друга гармонія, яку можна назвати догматичною або ідеологічною. Тільки з третього рівня поступово на перше місце виходить класична гармонія. А на четвертому рівні вона починає займати пануюче положення. І поступово відкриває шлях до встановлення гармонії в житті індивідуальності.

Шлях до гармонії індивідуальності є дуже важкий та серйозний. З точки зору А. А. Мілтса "гармонія – це поняття, що включає в себе проблему погодження суспільства і людини і пропонує взаємну відповідність, співмірність, рівновагу, порядок, пропорційність різних предметів і явищ" [4: 5].

Учені XX ст. по-різному оцінюють гармонію та процес її виникнення і розвитку. Так Альфред Норт Уайтхед вважає, що основою гармонії є краса космічного походження. Філософ Жак Марітен стверджує, що основою гармонії є божественна благодать. У філософа Джона Дьюї гармонія виникає внаслідок єдності в багатоманітності. Основою такої єдності є динамічна взаємодія протилежностей, а її наслідком є творення індивідуального цілісного завершеного досвіду.

Андре Ламуш, аналізуючи теорію гармонії, виділяє три основних поняття: ритм, простота, гармонія. Кожне з цих понять грає свою роль в теорії гармонії. Сама ж гармонія є основою буття, яка дозволяє поєднати без протиріч єдність у багатоманітності.

Філософ Шарль Лало виділяє три форми гармонії: досягнуту, відшукувану, втрачену. Досягнута гармонія на рівні інтелекту реалізує прекрасне, на чуттєвому рівні в індивіда досягнута гармонія викликає відчуття витонченості, граційності. У діяльності індивіда ця гармонія приводить до грандіозних дій. Відшукувана гармонія реалізується на рівні інтелекту – піднесення, чуттєвому рівні – трагічне, на дієвому рівні – драматичне. Основні характеристики втраченої гармонії – дотепність на рівні інтелекту, гумор – відчуттів, комічне на дієвому рівні.

Е. Касірер вважає, що гармонія – це постійне балансування між протилежностями, як у зовнішньому, так і у внутрішньому житті індивідуальності.

А. Ланге стверджує, що гармонія внутрішнього світу індивідуальності виникає із гармонії сфер. Девітт Генрі Паркет головним принципом гармонії вважає єдність у багатоманітності.

В. Т. Мещеряков стверджує, що гармонія забезпечується в системі завдяки її цілісності та високому динамізму, який породжує симетрію та ритм в її розвитку.

В. П. Шестаков виділяє три типи гармонії: математична, естетична, художня. Сама ж гармонія в суспільному житті виступала як ідеал, через який іде поєднання особистого та суспільного.

У А. Ф. Поліса гармонія виступає як форма співвідношення й взаємодії протилежностей.

А. Ф. Лосев виділяв два види гармонії. Одна з них іде від безладу, хаосу через боротьбу до гармонії. Друга базується на насильстві і не втілює в житті живих протиріч.

А. А. Мілтс, пояснюючи поняття гармонії, стверджує, що гармонія включає в себе єдність суспільства і людини, яка базується на взаємній пропорційності, співмірності, рівновазі.

**Висновки.** Існують різні концепції пояснення гармонії або через боротьбу протилежностей, або через взаємодію протилежностей, основою якої є їх належність до єдиного абсолюту. Серед типів гармонії виділяють досконалу, відшукувану, втрачену, гармонію динамізму, розвитку, або гармонію стабільності, спокою. Але сама гармонія, коли ти займаєшся її вивченням у житті суспільства, особистості вимагає розуміння суті суспільства, індивідуальності, процесу, явища. Тільки збагнувши точку опори внутрішнього світу індивідуальності, ми можемо побачити шлях до гармонії або

дисгармонії індивідуальності. Кожному з нас потрібна тільки одна точка опори, завдяки якій ми можемо пізнати свій внутрішній світ і створити з нього самодостатній, самостійний космос. Але для того, щоб створити власний самодостатній світ, індивідуальність повинна розуміти та відчувати саму себе, вміти себе реалізовувати, бути ідентична сама собі. Тому гармонія є ідентичність індивідуальності самій собі, причому індивідуальність буде ідентична собі, коли її свідомість, совість, підсвідоме, воля складуть єдине ціле у її внутрішньому світі.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шестаков В. П. Гармония как эстетическая категория. Учение о гармонии в истории эстетической мысли. – М.: Наука, 1973. – 248 с.
2. Мещеряков В. Т. Развитие представлений о гармонии в домарксистской и марксистско-ленинской философии. – М.: Наука, 1981. – 204 с.
3. Полис А. Ф. Единство социального и биологического в гармоническом развитии личности. – Р.: Зинатне, 1981. – 227 с.
4. Милтс А. А. Гармония и дисгармония личности: Филос. – этич. очерк. Пер. с латыш. – М.: Политиздат, 1990. – 222 с.

Матеріал надійшов до редакції 03.06. 2010 р.

#### ***Нагиленко И. А. Гармония индивида во взглядах философов XX столетия.***

*В статье осуществляется попытка проанализировать взгляды философов XX века и понять, что является основой гармонии индивида; показать общие и различные подходы к проблеме гармонии у европейских и советских философов; проследить процесс формирования взглядов на суть гармонии в европейской философии XX столетия.*

#### ***Nagilenko I. A. Harmony of Individual in the Views of Philosophers of the 20<sup>th</sup> century.***

*In the article there is an attempt to analyze views of philosophers of the 20<sup>th</sup> century, and to understand what is the basis of harmony of individual; to show common and different approaches to the problem of harmony for the European and soviet philosophers; to trace the process of forming views on the essence of harmony in European philosophy of the 20<sup>th</sup> century.*